

**ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ КОНКУРС СТУДЕНТСЬКИХ НАУКОВИХ РОБІТ
ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «БАНКІВСЬКА СПРАВА»**

Шифр: «Оцінюй сучасно»

КОНКУРСНА НАУКОВА РОБОТА

на тему:

**"УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ ОЦІНКИ
КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ ПОЗИЧАЛЬНИКА З
УРАХУВАННЯМ ГАЛУЗЕВИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ"**

ЗМІСТ

ВСТУП	3
1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ ПОЗИЧАЛЬНИКА.....	5
1.1 Кредитоспроможність як основа кредитних відносин та мінімізації кредитного ризику банку.....	5
1.2 Поняття та механізм оцінки кредитоспроможності позичальника....	10
2. СИСТЕМА ОЦІНКИ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ ПОЗИЧАЛЬНИКА З УРАХУВАННЯМ ГАЛУЗЕВИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ	15
2.1 Оцінка впливу галузевої приналежності позичальника на рівень його кредитоспроможності	15
2.2 Розробка комплексної методики оцінки кредитоспроможності підприємств з урахуванням галузевих особливостей позичальника	18
ВИСНОВКИ.....	26
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	28

ВСТУП

Актуальність дослідження. Банківські установи розробляють різні підходи до оцінки кредитоспроможності клієнтів, причому кожен конкретний банк розробляє власну систему оцінки кредитоспроможності потенційного позичальника, виходячи з конкретних умов договору, пріоритетів у роботі банку, його спеціалізації, стану взаємовідносин з клієнтурою, рівня економічної і політичної стабільності в державі тощо. Проте в більшості вітчизняних методик оцінки кредитоспроможності не приділено належної уваги можливостям врахування галузевих особливостей функціонування позичальника.

Значний внесок у розробку питань оцінки кредитоспроможності позичальників зробили сучасні економісти Заходу Е. Брігем, Л. Гапенські, П.С. Роуз, Дж.Ф. Сінкі. Дослідженню питань щодо оцінки кредитоспроможності позичальників банківських установ присвячено також багато вітчизняних наукових праць. Ця проблема набула широкого висвітлення у працях В. В. Вітлінського та О. Пернарівського, О. В. Дзюблюка, А. М. Мороза та ін. Серед розробок російських науковців можна назвати праці В. Н. Єдренової, О. І. Лаврушина, Г. С. Панової та ін. Однак проблему не можна вважати достатньо вивченою, оскільки й досі в теорії та на практиці немає єдиного підходу до визначення системи показників, що комплексно характеризували б кредитоспроможність позичальників.

Метою дослідження є розвиток науково-методичних підходів до оцінки кредитоспроможності позичальника з урахуванням найсуттєвіших критеріальних показників та галузевих особливостей.

Завдання дослідження, що поставлені для досягнення мети роботи:

- розглянути сучасні підходи до оцінки кредитоспроможності підприємства;
- дослідити специфіку аналізу галузевої приналежності підприємства в процесі оцінки кредитоспроможності позичальника;

- запропонувати шляхи удосконалення методики оцінки кредитоспроможності позичальника.

Об'єктом дослідження є комерційні банки і підприємницькі структури.

Предметом дослідження є кредитні відносини кредитора і позичальника, методологія оцінки їх кредитоспроможності.

Методи дослідження, які використовувалися в процесі дослідження та обробки матеріалів: методи аналізу і синтезу, системного підходу, логічного узагальнення, коефіцієнтний і інтегральний аналіз.

Наукова новизна одержаних результатів дисертаційної роботи полягає в тому, що в ній:

- запропоновано методологічні підходи до аналізу й оцінки кредитоспроможності суб'єктів господарювання з позицій спільності інтересів кредиторів і позичальників;

- запропоновано методику оцінки рівня кредитоспроможності позичальника, з урахуванням галузевих особливостей діяльності.

Фактологічну основу роботи складають матеріали нормативно-законодавчих актів в галузі кредитування, економічні журнали, періодичні видання, спеціальні методичні та наукові матеріали, підручники та посібники, а також спеціалізовані сайти мережі Інтернет.

Практичне значення отриманих результатів. Розроблені в роботі методологічні та науково-методичні положення, а також практичні методики впроваджені як розділи курсів та практичних занять дисциплін "Фінанси підприємств", "Банківський менеджмент".

Апробація результатів дослідження. Окремі результати дослідження знайшли своє відображення в тезах доповідей Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції "Теоретико-методологічні і науково-практичні засади інвестиційного, фінансового та облікового забезпечення розвитку економіки", яка відбулася 15-16 листопада 2011р.

1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ ПОЗИЧАЛЬНИКА

1.1 Кредитоспроможність як основа кредитних відносин та мінімізації кредитного ризику банку

В економічній теорії існують різні погляди і трактування сутності кредитоспроможності як основного критерію у формуванні кредитних відносин, відсутня єдина загальновизнана методологічна база щодо кількісної оцінки рівня цього показника. У практичній діяльності переважає індивідуальний підхід, коли кожен позичальник або кредитор формує свої методичні підходи і вимоги щодо визначення рівня кредитоспроможності. Така ситуація призводить не тільки до ускладнення взаємовідносин між кредиторами і позичальниками, вимагає додаткових зусиль при узгодженні їх інтересів, а й знижує ефективність кредитних операцій, підвищуючи витрати на оплату додаткових послуг консалтингових компаній або утримання спеціальних служб.

В Україні заборгованість за кредитами, наданими комерційними банками підприємницьким структурам, є значно вищою, ніж у розвинутих державах з ринковою економікою. У такій ситуації визначення кредитоспроможності позичальників набуває не тільки особливої актуальності, а й потребує розроблення відповідної методологічної основи для її кількісного виміру.

Концепція стосовно визначення кредитоспроможності як основного критерію в побудові ефективних кредитних відносин між кредиторами і позичальниками полягає в такому:

1. Оцінка рівня кредитоспроможності позичальника повинна здійснюватися, виходячи зі спільних інтересів суб'єктів кредитних відносин. Надто високі вимоги до позичальника кредитних ресурсів з боку кредитодавця призводять до втрати клієнтів.

2. Спільність мети кредитора і позичальника при формуванні кредитних відносин виявляється в намаганні досягнення ними максимальної

прибутковості. У першому випадку це досягається за рахунок раціонального розміщення кредитних ресурсів, а в другому – за рахунок їх ефективного використання на виробництві, включаючи розширення обсягів виробництва і ринків збуту, підвищення якості та конкурентоспроможності продукції, здійснення активної інноваційної діяльності тощо.

3. Кредитоспроможність позичальників тісно пов'язується з вартістю кредитних послуг, видами кредитів, формами кредитування, залежить від розвитку інфраструктури кредитних ринків, попиту і пропозиції кредитних ресурсів на кредитних ринках.

Наявність спільної мети в кредиторів і позичальників та різних шляхів і механізмів їх реалізації кожним суб'єктом кредитних відносин зумовлює можливість формування ними різних вимог до оцінювання кредитоспроможності. Характер розбіжностей щодо вимог комерційних банків і підприємницьких структур-позичальників до кредитоспроможності останніх обумовлюється специфічними функціями кожного суб'єкта у використанні кредитних ресурсів, а можливість укладення різних форм кредитування зумовлює вибір найдоцільніших.

Більшість методів, які використовуються для оцінювання кредитоспроможності, враховують інтереси банків-кредиторів. При цьому більшість вітчизняних банків, орієнтуючись на сучасні кредитні ринки України, формують вимоги в основному до оцінювання кредитоспроможності позичальників на короткостроковий період. Однак у процесі побудови кредитних відносин необхідно зважати і на інтереси підприємств-позичальників, які полягають у можливості отримання кредитів на якомога більший строк за порівняно невисокі проценти.

При самооцінці кредитоспроможності підприємство-позичальник (навіть при нестійкому фінансовому стані на даний момент часу) може враховувати позитивні перспективи своєї господарської діяльності. При цьому враховується цінна інформація, отримана від структурних підрозділів маркетингу та менеджменту про перспективи поліпшення кон'юнктури

ринку, підвищення попиту на продукцію, яку виготовляє підприємство [19].

Кредити є одним з найбільш прибуткових банківських активів і формують, як правило, найбільшу частину доходів банку. Проте кредитна діяльність не є винятком із загального правила щодо залежності між доходом і ризиком. А це означає, що висока дохідність неодмінно супроводжується підвищеним ризиком, тому кредитні операції залишаються найбільш ризиковою складовою активів банку. Надто ризикована кредитна політика комерційного банку є однією з основних причин, що призводить до його банкрутства. У сучасних умовах вітчизняні банки змушені постійно вдосконалювати стратегію та тактику своєї кредитної діяльності.

Оцінка кредитоспроможності позичальників є одним з інструментів мінімізації ризику в кредитній діяльності банку. Реальні висновки і пропозиції за результатами аналізу кредитоспроможності позичальників дозволяють уникнути невиправданих ризиків при проведенні кредитних операцій. Точність оцінки важлива і для позичальника, адже від неї залежить рішення про надання кредиту та про можливий його обсяг.

Оптимізація кредитної діяльності насамперед має передбачати підвищення ефективності заходів, метою яких є запобігання, уникнення несприятливих для банку ситуацій щодо повернення основної суми боргу за виданими позиками та нарахованих відсотків. Якісна оцінка кредитоспроможності є тим напрямом, оптимізація якого дасть максимальний результат щодо мінімізації кредитного ризику [17].

Високий рівень ризикованості кредитних операцій зумовлюють фактори низької кредитоспроможності позичальників, невизначеність результатів їх діяльності в перспективі, брак достатньої інформації стосовно ситуації на ринках збуту, фінансових і, зокрема, кредитних ринках. До цих факторів слід також додати те, що на підприємствах, недостатньо уваги приділяється визначенню ризикованості підприємницької діяльності і, перш за все, ризикованості використання позичкового капіталу. Разом з тим в економічній літературі висвітлюються різні методичні підходи до визначення та оцінювання ризиків,

пов'язаних з фінансово-господарською діяльністю підприємств, банківських, кредитних установ, що зумовлює необхідність вибору найдоцільніших.

Відповідно головними складниками оцінювання кредитних ризиків виділено: визначення і встановлення ознак кредитоспроможності позичальника, встановлення кредитних лімітів і категорій ризику, оцінювання ступеня ризику.

Механізми зниження кредитних ризиків побудовані на результатах аналізу виділених основних складових ризику і розроблення заходів щодо зниження дії основних факторів ризикованої ситуації.

Аналіз кредитних ризиків запропоновано здійснювати, виділяючи дві складові: суб'єктивну – визначення інтересів суб'єктів кредитного ризику та об'єктивну – встановлення джерел ризику, кредитоспроможності позичальника, класу кредитного ризику.

Оцінювання кредитних ризиків запропоновано проводити за трьома видами ризиків: стосовно кредитної угоди, позичальника, способу забезпечення позики. Враховуючи вітчизняну ситуацію, звертається увага на необхідність визначення кредитних ризиків в умовах невизначеності.

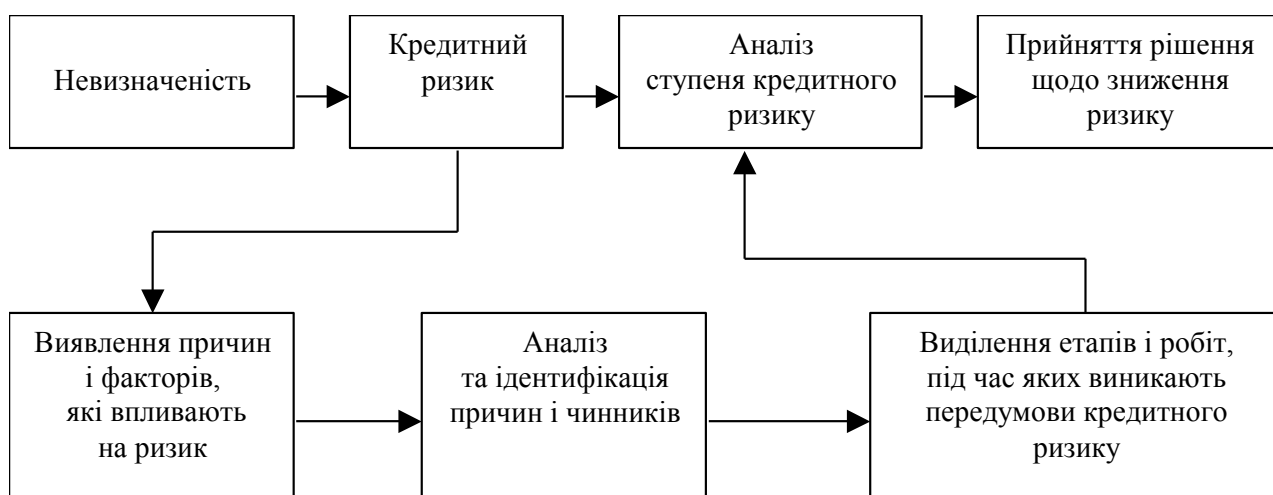

Рис. 1.1. Модель прийняття кредитних рішень в умовах економічної невизначеності

Основними механізмами зниження кредитного ризику в роботі визначено: лімітування кредитів, формування кредитних портфелів (диверсифікація), створення резерву, прогнозування можливого ризику на

базі відповідного інформаційного забезпечення, включаючи моніторинг, контролінг, перспективи розвитку кредитних ринків тощо. Особливу увагу необхідно звертати на необхідність дослідження проблемних кредитів і розроблення заходів щодо зниження їх ризикованості.

Вирішальний вплив на ефективність кредитних угод, захист суб'єктів угод має інформаційне забезпечення кредитної діяльності, особливо стадії перевірки кредитоспроможності контрагентів кредитної угоди.

Важливість якісної інформації зумовлена тим, що в захисті кредиторів і одержувачів кредиту провідну роль відіграє не стадія стягнення заборгованості, а стадія перевірки кредитоспроможності контрагентів, їх репутації, кредитні історії, дані про поточні та прогнозні доходи, цільове призначення кредитів, рейтинги підприємств і банків регіону щодо кредитоспроможності, інформація про відносини з податковими та судовими органами.

Головним джерелом одержання інформації про діяльність банківських установ і підприємницьких структур є фінансова звітність. Взаємодія кредитних установ з підприємствами різних секторів економіки можлива лише за умов, коли бухгалтерський та фінансовий облік з обох сторін буде побудований за однаковими принципами, виходячи з міркувань ринкової діяльності.

Для прийняття рішень щодо кредитування потрібно використовувати постійні потоки інформації всередині підприємницьких структур та за їх межами, а також різні форми інформаційного забезпечення на основі організації спеціальних інформаційних підприємницьких структур – асоціацій кредиторів, організацій з моніторингу підприємницьких структур.

Свою специфіку має інформаційне забезпечення процесу комерційного кредитування на підприємницьких структурах. Досвід комерційного кредитування зарубіжних фірм показує, що на підприємствах доцільно групувати інформацію за трьома розділами та зберігати її як картотеку: 1) фінансове становище покупців зі всіх джерел (інформація весь час повинна поновлюватися); 2) листування, яке відображає відносини між постачальниками та покупцями, особливо з боржниками; 3) історія рахунків

– від записів у реєстрі продажу за певний період часу до детальної характеристики відхилень від кредитного ліміту, аналізу рахунків за давністю оплачених позицій.

Реалізація запропонованих механізмів спрямована на підвищення кредитоспроможності підприємницьких структур на основі вдосконалення процесів управління кредитними ресурсами, включаючи зниження кредитних ризиків, формування кредитних портфелів, підвищення вимог до інформаційного забезпечення [19].

1.2 Поняття та механізм оцінки кредитоспроможності позичальника

Під кредитоспроможністю позичальника банку прийнято розуміти наявність у позичальника (контрагента) передумов для отримання кредиту і його здатність повернути кредит та відсотки за ним у повному обсязі та в обумовлені договором строки [3].

Кредитоспроможність підприємства формується як результат його економічної діяльності і показує, наскільки ефективно воно керує власними фінансовими ресурсами, раціонально поєднує використання власних та позикових коштів й ефективно вкладає свій капітал.

Аналіз кредитоспроможності проводиться з метою отримання інформації для прийняття рішення про можливість й умови надання позики. Глибина аналізу залежить від наявності або відсутності в минулому кредитних відносин банку з конкретним позичальником, від результатів його фінансово-господарської діяльності, обсягу та строків надання кредиту. В умовах ринкової економіки кредитоспроможність клієнта-позичальника є базовою характеристикою, яка визначає можливість встановлення кредитних відносин між банком та контрагентом.

Оцінка кредитоспроможності клієнтів банку має ґрунтуватися на певних умовах, котрими передбачається: забезпечення її достовірності шляхом використання всіх необхідних інформаційних даних, визначення

широкого кола показників, які всебічно характеризують діяльність позичальника, диференційований підхід до оцінки кредитоспроможності щодо кожної групи позичальників при наданні їм різних видів кредитів, забезпечення поточної та прогнозованої оцінки кредитоспроможності клієнтів, використання сучасних наукових методів, моделей, зарубіжного досвіду і вітчизняної практики проведення такої оцінки, залучення у разі необхідності висококваліфікованих експертів, упровадження сучасних інноваційних технологій оцінювання тощо.

Інформаційною базою, покликаною забезпечити процес оцінки кредитоспроможності клієнтів банку, можуть бути матеріали, отримані безпосередньо від позичальника (його звітність), кредитна історія підприємства; відомості, які при необхідності можуть бути одержані із зовнішнього оточення клієнта (постачальників, кредиторів, покупців продукції, обслуговуючих банків), а також матеріали державних органів та зовнішніх аудиторів (галузеві аналітичні дослідження, статистична інформація, аудиторські висновки тощо).

Оцінюючи кредитоспроможність позичальника, комерційні банки України керуються власними положеннями та методиками, в основу яких покладено методичні рекомендації Національного банку України. Водночас НБУ не забороняє банкам самостійно встановлювати додаткові критерії аналізу фінансового стану позичальника, що підвищують вимоги до показників з метою адекватної оцінки кредитних ризиків і належного контролю за ними.

Перелік елементів кредитоспроможності позичальника і показників, які її характеризують, залежить від цілей аналізу, видів кредиту, стану кредитних відносин банку з конкретним клієнтом, результатів господарсько-фінансової діяльності останнього, а також від наявного забезпечення.

Причому кожен банк розробляє власну систему оцінки, виходячи з особливостей кредитної політики, технологічних можливостей, спеціалізації банку, конкретних умов договору, пріоритетів у роботі, місця на ринку, конкурентоспроможності, стану взаємовідносин із клієнтами, рівня економічної та політичної стабільності в державі тощо [17].

Різноманітність визначень кредитоспроможності позичальника і складність самої її оцінки обумовлюють існування низки різних методик аналізу фінансового стану клієнта і його надійності з погляду своєчасного погашення боргу банку [13]. Різні методики відрізняються один від одного числом показників, вживаних як складові частини загального рейтингу позичальника, а також різними підходами до самих характеристик і пріоритетністю кожної з них.

У цілому механізм оцінки кредитоспроможності потенційних позичальників – юридичних осіб у сучасних умовах складається з двох основних етапів:

- 1) аналіз фінансового стану потенційного позичальника;
- 2) аналіз якісних показників діяльності підприємства.

Банки використовують фінансові звіти підприємств не тільки для визначення обґрунтованості заявки на кредит з погляду потреби суб'єкта в додаткових грошових ресурсах, а й з урахуванням перспектив розвитку позичальника в майбутньому, отримання ним прибутку і ступеня вірогідності неплатежу за позичкою. Важливо оцінити здатність позичальника заробити кошти в достатньому обсязі, як для погашення позики, так і для сплати процентів за нею, що може бути додатковою запорукою банку в видачі кредиту позичальнику.

Аналіз і оцінка системи економічних показників діяльності підприємства - важливий і обов'язковий етап аналізу кредитоспроможності потенційного позичальника.

Система економічних показників діяльності підприємства складається з таких основних характеристик:

- 1) платоспроможність;
- 2) фінансова стійкість позичальника;
- 3) показники фінансово-економічної діяльності;
- 4) аналіз грошових потоків позичальника.

Застосовувані на практиці вітчизняними банками методи оцінки

кредитоспроможності за сукупністю показників, що характеризують фінансовий стан (здатність заробити для погашення боргу і структура капіталу) позичальника містять систему фінансових коефіцієнтів [14].

Метод-коефіцієнтів базується на визначенні коефіцієнтів ліквідності і їх подальшому аналізі який може проводитись таким чином:

- а) порівняння із встановленими нормативами (нормативний метод);
- б) порівняння коефіцієнтів певного підприємства з аналогічними показниками інших підприємств цієї ж галузі (порівняльний аналіз);
- в) порівняння коефіцієнтів певного підприємства з аналогічними показниками форм — провідних у даній галузі (бенчмаркінг).

Метод коефіцієнтів простий у використанні не потребує спеціального інформаційного забезпечення, але має значні недоліки:

1 Оціночні коефіцієнти надають аналітику статичну інформацію (на певну дату) про платоспроможність підприємства і таким чином, об'єктивність аналізу падає.

2 Інфляція дуже перекручує дані балансових звітів, що також негативно впливає на ступінь об'єктивності аналізу.

3 Підприємство може використати прийом “прикрашення” звітності, щоб створити видимість вищих показників. Наприклад, підприємство взяло кредити на два роки. Перед поверненням боргу кошти утримувались декілька днів у вигляді готівки на розрахунковому рахунку. Якщо в цей час складався баланс, то показники платоспроможності розраховані методом коефіцієнтів, були б значно “прикрашені”. Але вже через кілька днів, після моменту погашення боргу, дані балансу давали б аналітику інше уявлення про стан платоспроможності підприємства [16].

Серйозною проблемою є вироблення кількісних нормативів для порівняння, оскільки реально існує розкид значень, обумовлений галузевою приналежністю, а приведені в економічній літературі бажані значення фінансових коефіцієнтів (фінансової стійкості, ліквідності і т.д.) не враховують галузевих особливостей і специфіки діяльності підприємств. А це означає, що

результати такого аналізу на сучасному етапі можуть дати кредиторів лише оцінку загальної тенденції розвитку потенційного позичальника, засновану на динаміці ряду фінансових показників. У зв'язку з відсутністю єдиної нормативної бази реальна оцінка фінансового стану підприємства неможлива, тому що немає порівнянних показників: середньогалузевих, мінімально допустимих і найкращих для конкретної галузі.

Отже, результатом аналізу кредитоспроможності позичальника має бути визначення класу кредитоспроможності. Сьогодні немає єдиного, у тому числі галузевого, класифікатора кредитоспроможності й надійності підприємств. У розвинутих країнах існують рейтинги фінансового стану, надійності й кредитоспроможності фірм, що періодично публікуються і дають кредиторів можливість правильно оцінити свій ризик при видачі кредиту [15].

2. СИСТЕМА ОЦІНКИ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ ПОЗИЧАЛЬНИКА З УРАХУВАННЯМ ГАЛУЗЕВИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ

2.1 Оцінка впливу галузевої приналежності позичальника на рівень його кредитоспроможності

Аналіз історії зародження кредитних відносин та узагальнення характеристик, притаманних сучасному кредитуванню в галузі, дозволяють стверджувати, що кредитні відносини, однією зі сторін яких виступає сільськогосподарське підприємство, доцільно тлумачити, перш за все, як суспільно-економічні, оскільки в теперішній час вступ кредитора і позичальника в кредитні відносини зумовлює безліч не лише економічних (в плані суто матеріального аспекту одержання позики, оцінки кредитоспроможності позичальника тощо), а й формальних та неформальних суспільних відносин між ними. У свою чергу кредитне забезпечення сільськогосподарських підприємств як чинник, що виражає рівень задоволення потреби в кредитних коштах у період її настання, перебуває в прямій залежності від ефективності реалізації кредитних відносин між кредитором і позичальником.

Основний попит на банківські кредити впродовж останніх 15-20 років формують суб'єкти господарювання галузей з порівняно високою рентабельністю (підприємства роздрібної торгівлі, обробної промисловості, торгівлі транспортними засобами). Підприємства ж низькорентабельних і капіталомістких галузей (у тому числі сільськогосподарські) залишаються поза межами кола потенційних позичальників. Адже орієнтація кредитної політики комерційних банків спрямована, передусім, на галузі з високою швидкістю освоєння кредитів і платоспроможністю підприємств.

Для більшості сільгоспідприємств основним джерелом фінансового забезпечення залишається самофінансування, при цьому нерідко – за рахунок простроченої кредиторської заборгованості, наявність якої є однією з причин відмови банків у наданні кредиту [12].

Важливою умовою здійснення якісної оцінки кредитоспроможності є аналіз зовнішнього середовища існування підприємства-позичальника та галузевих особливостей його діяльності. Наявність ліквідного забезпечення, відмінна кредитна історія та стійкий фінансовий стан часто не є безумовною гарантією повернення кредиту. Значна частина кредитів перетворюється на проблемні саме внаслідок впливу зовнішніх факторів та неврахування певних особливостей діяльності підприємств різних галузей економіки, що є причиною недостатньої обізнаності банківського менеджменту щодо потенційних проблем, які можуть виникнути у позичальника. Взагалі підприємствам різних сфер діяльності та галузей народного господарства притаманні визначені особливості організації фінансових відносин на підприємстві, формування та використання фінансових ресурсів, виробництва продукції, формування доходів, витрат та фінансових результатів, які потрібно враховувати при оцінці кредитоспроможності.

Розглянемо фінансово-економічні особливості, які впливатимуть на умови кредитування підприємств торгівлі. Перш за все торговельна діяльність це ініціативна, самостійна діяльність юридичних осіб і громадян щодо здійснення купівлі та продажу товарів народного споживання з метою отримання прибутку [13]. Фінансовий стан торгових організацій багато в чому залежить від оптимальності витрат обігу і тривалості часу реалізації товарів покупцям. Тому важливим фінансовим показником діяльності торгових підприємств є швидкість обороту обігових коштів, тобто час від моменту оплати отриманих від постачальників товарів до їх реалізації населенню. Основними показниками торгової діяльності підприємств усіх форм власності є такі: товарообіг в грошовому виразі; витрати обігу; валовий дохід; прибуток і рентабельність. На них впливають наступні чинники: зростання обсягу роздрібного товарообігу; підвищення продуктивності праці працівників торгівлі; скорочення часу товарного обігу; раціональне використання основних і оборотних засобів; підвищення якості товарів і відповідність їх попиту населення; скорочення втрат і спаду товарів при транспортуванні і зберіганні [19, с 53-55].

Метою аналізу галузевих характеристик є визначення ступеня галузевих ризиків у діяльності підприємства, що аналізується, за допомогою вивчення перспектив галузі, а також факторів конкурентноздатності, що впливають на галузь. До факторів, що підлягають аналізу, належать: перспективи економічного зростання; цикли ділової активності; вразливість до державного регулювання. Істотне значення для розуміння середовища, в якому працює підприємство, а також для виявлення основних факторів успіху в цьому середовищі має аналіз структури галузі. Щоб зробити висновок про структуру галузі, аналізуються наступні параметри: фактична кількість фірм-конкурентів у галузі; частка декількох (п'яти-шести) найбільш великих фірм на ринку; механізми ціноутворення в галузі; динаміка цін на ринку і загальна тенденція їхньої зміни; диференціація продукції; експортний потенціал галузі.

Аналіз стану галузей України повинен передбачати такі напрямки:

- зміну значень основних фінансових показників;
- зміну узагальнюючого показника якості джерел формування активів;
- моделювання узагальнюючого показника фінансового стану та аналітичну оцінку нормативних показників за галузями.

Вплив галузевої приналежності на рівень перспективної платоспроможності позичальника можна також визначати шляхом порівняльного аналізу (бенчмаркінгу) певних показників фінансового стану підприємств різних галузей. Однак слід зауважити, що в методичних та нормативних документах, які стосуються аналізу фінансового стану суб'єктів господарювання, основні показники відрізняються не лише за переліком, але й назвою та особливостями розрахунку [11, с 71-76].

Отже, виникає необхідність забезпечити порівнянність основних критеріїв і показників, що характеризують особливості фінансового стану підприємств різних галузей, із тими, котрі широко використовуються банками для оцінки фінансового стану позичальників. Якісна оцінка кредитоспроможності суб'єкта господарювання дозволяє прийняти зважене

рішення щодо доцільності надання кредиту, а потім проводити зважену політику відносно певного позичальника. Крім того, урахування галузевих особливостей при визначенні кредитоспроможності підприємства на основі використання як традиційних критеріїв оцінювання, так і нових показників, сприяє поглибленню аналізу та отриманню об'єктивнішої інформації про фінансовий стан не лише позичальника, а й галузі, до якої належить те чи інше підприємство, та вдосконаленню підходів до формування кредитної політики банку та оцінки кредитного ризику [18].

2.2 Розробка комплексної методики оцінки кредитоспроможності підприємств з урахуванням галузевих особливостей позичальника

Посилення банківської конкуренції зумовлює зростання вимог до оперативності та надійності прийняття кредитними організаціями рішень про надання кредитів з урахуванням високих кредитних ризиків, які супроводжують кредитування реального сектору економіки [10]. У зв'язку з цим виникає необхідність удосконалення методичних підходів до якісної оцінки рівня кредитоспроможності позичальника, у тому числі з урахуванням галузевих особливостей діяльності.

Однак зазначена проблема є не достатньо вивченою, оскільки в теорії та практиці немає єдиного підходу до визначення системи показників, які комплексно характеризували б кредитоспроможність позичальників. Крім того, в більшості випадків фінансово-кредитні установи майже не враховують галузеві аспекти при оцінці кредитоспроможності позичальників.

Важливим методологічним аспектом формування методик оцінки кредитоспроможності позичальника є оптимізація складу наявної на сьогодні великої кількості різнорідних показників, на основі значень яких визначається якість фінансового стану суб'єктів господарювання. Дані показники у сукупності повинні відповідати вимогам комплексної характеристики як поточного стану підприємства, так і тенденцій його подальшого розвитку в перспективі.

Проведений аналіз систем фінансових показників, які використовуються в різних методиках банків для аналізу фінансового стану позичальників, свідчить про неоднорідність їх складу і кількості. Для уникнення громіздкості методики оцінки виділимо 9 показників, що найчастіше використовуються у методиках аналізу фінансового стану позичальників (табл. 2.1).

Таблиця 2.1. – Основні фінансові показники, що найчастіше використовуються у методиках аналізу фінансового стану позичальників (авторська розробка на основі [1-9])

№ з/п	Назва показника	Спосіб розрахунку	Частота використання показника, %
1	Коефіцієнт покриття	Оборотні активи/Поточні зобов'язання	100,00
2	Коефіцієнт автономії	Власний капітал/Підсумок балансу	100,00
3	Коефіцієнт рентабельності діяльності	Чистий прибуток/ Виручка від реалізації	100,00
4	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	ГЗ + ПФІ/Поточні зобов'язання	77,78
5	Коефіцієнт рентабельності активів	Чистий прибуток/Середньорічна вартість активів	77,78
6	Коефіцієнт маневреності власного капіталу	(Оборотні активи-Поточні зобов'язання)/ Власний капітал	44,44
7	Коефіцієнт оборотності активів	Чиста виручка від реалізації/Середня величина підсумку балансу	33,33
8	Коефіцієнт оборотності ДЗ	Чиста виручка від реалізації/Середньорічна ДЗ	22,22
9	Коефіцієнт оборотності КЗ	Чиста виручка від реалізації(С/в)/ Середньорічна КЗ	22,22

Коефіцієнт покриття характеризує співвідношення оборотних активів і поточних зобов'язань. Для нормального функціонування підприємства цей показник має бути більшим за одиницю. Зростання його - позитивна тенденція. Орієнтовне значення показника підприємство встановлює самостійно. Воно залежатиме від щоденної потреби підприємства у вільних грошових ресурсах.

Коефіцієнт абсолютної ліквідності (платоспроможності). Він є найбільш жорстким критерієм ліквідності підприємства і показує, яку частину короткострокових зобов'язань можна за необхідності погасити негайно. Рекомендована нижня межа цього показника- 0,2.

Коефіцієнт автономії чи фінансової незалежності – співвідношення середньорічної величини власного капіталу та середньорічної валюти балансу. Він характеризує можливість підприємства виконати свої зовнішні зобов'язання за рахунок використання власних коштів.

Коефіцієнт маневреності власного капіталу показує, яка частина власного капіталу використовується для фінансування поточної діяльності, тобто яку вкладено в оборотні кошти, а яку капіталізовано.

Коефіцієнт оборотності активів – співвідношення чистої виручки від реалізації продукції та підсумку балансу підприємства, характеризує ефективність використання підприємством усіх активів, що є в наявності.

Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості – співвідношення чистої виручки від реалізації продукції та дебіторської заборгованості показує швидкість обертання дебіторської заборгованості підприємства за аналізований період.

Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості – співвідношення собівартості реалізованої продукції та кредиторської заборгованості показує швидкість обертання кредиторської заборгованості підприємства за аналізований період.

Рентабельність активів – співвідношення чистого прибутку підприємства та середньорічної вартості активів характеризує ефективність їх використання, тобто показує скільки прибутку принесла кожна гривня, вкладена в активи.

Рентабельність діяльності – співвідношення чистого прибутку підприємства та чистої виручки від реалізації продукції характеризує ефективність господарської діяльності підприємства.

Економічний зміст фінансових показників, що входять до методики, та

їхні нормативні значення для окремих видів економічної діяльності, які рекомендуються в літературних джерелах, подані в табл. 2.2. За базові галузі обрані: промисловість, торгівля та сільське господарство, оскільки, згідно зі статистичними даними, представники саме цих галузей економіки найчастіше звертаються за кредитами.

Таблиця 2.2. – Фінансові показники, що входять до методики оцінки кредитоспроможності позичальників (авторська розробка на основі [1-9])

Умовне позначення	Назва показника	Нормативне значення по галузям економіки		
		Промисловість	Торгівля	Сільське господарство
X1	Коефіцієнт покриття	1,5-2,5		>2
X2	Коефіцієнт автономії	>0,3	>0,1	>0,5
X3	Коефіцієнт рентабельності діяльності	>0,15	>0,2	>0,1
X4	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,2-0,35		>0,2
X5	Коефіцієнт рентабельності активів	>0		>0
X6	Коефіцієнт маневреності власного капіталу	>0,3		>0,5
X7	Коефіцієнт оборотності активів	5	6	10
X8	Коефіцієнт оборотності ДЗ	8	12	5
X9	Коефіцієнт оборотності КЗ	6		4

Орієнтовні інтервали зміни значень кожного з 9 фінансових показників і кількість балів, що відповідає даним інтервалам, встановлені на основі порівняльного аналізу методик оцінки кредитоспроможності позичальників вітчизняних банків та аналізу фінансового стану підприємств відповідних видів економічної діяльності, подані в табл. 2.3.

Якщо система показників проранжована в послідовності спадання їх значущості, то значущість і-го показника можна визначити за правилом Фішберна:

$$w_i = \frac{2 \times (n - i + 1)}{n \times (n + 1)}, \quad (2.1)$$

де i – порядковий номер показника в проранжованій послідовності.

Таблиця 2.3. – Кількість балів, яка відповідає прийнятним значенням фінансових показників у методиці оцінки кредитоспроможності позичальників

Умовне позначення	Значення показника			Значення показника в балах
	Промисловість	Торгівля	Сільське господарство	
Коефіцієнт покриття (X1)	Менше 0,8		Менше 0,8	0
	Від 0,8 до 1,2		Від 0,8 до 1	20
	Від 1,2 до 1,5		Від 1 до 1,2	40
	Від 1,5 до 2		Від 1,2 до 1,5	60
	Від 2, до 2,5		Від 1,5 до 2	80
	Більше 2,5		Більше 2	100
Коефіцієнт автономії (X2)	Менше 0,3	Менше 0,1	Менше 0,5	30
	Від 0,3 до 0,5	Від 0,1 до 0,3	Від 0,5 до 0,7	60
	Від 0,5 до 0,7	Від 0,3 до 0,5	Від 0,7 до 0,9	100
	Більше 0,7	Більше 0,5	Більше 0,9	30
Коефіцієнт рентабельності діяльності (X3)	Менше 0	Менше 0	Менше 0	0
	Від 0 до 0,05	Від 0 до 0,1	Від 0 до 0,05	25
	Від 0,05 до 0,1	Від 0,1 до 0,15	Від 0,05 до 0,08	50
	Від 0,1 до 0,15	Від 0,15 до 0,2	Від 0,08 до 0,1	75
Коефіцієнт абсолютної ліквідності (X4)	Менше 0,1	Менше 0,1	Менше 0,1	30
	Від 0,1 до 0,2	Від 0,1 до 0,15	Від 0,1 до 0,15	60
	Від 0,2 до 0,35	Від 0,15 до 0,2	Від 0,15 до 0,2	100
	Більше 0,35	Більше 0,2	Більше 0,2	60
Коефіцієнт рентабельності активів (X5)	Менше 0	Менше 0	Менше 0	0
	Від 0 до 0,1	Від 0 до 0,1	Від 0 до 0,1	30
	Від 0,1 до 0,2	Від 0,1 до 0,2	Від 0,1 до 0,2	60
Коефіцієнт маневреності власного капіталу (X6)	Менше 0,3	Менше 0,3	Менше 0,5	30
	Від 0,3 до 0,5	Від 0,3 до 0,5	Від 0,5 до 0,6	60
	Від 0,5 до 0,6	Від 0,5 до 0,6	Від 0,6 до 0,8	100
	Більше 0,6	Більше 0,6	Більше 0,8	30
Коефіцієнт оборотності активів (X7)	Менше 3	Менше 4	Менше 6	20
	Від 3 до 4	Від 4 до 6	Від 6 до 9	40
	Від 4 до 6	Від 6 до 8	Від 9 до 12	60
	Від 6 до 8	Від 8 до 10	Від 12 до 18	80
	Більше 8	Більше 10	Більше 18	100
Коефіцієнт оборотності ДЗ (X8)	Менше 4	Менше 6	Менше 3	20
	Від 4 до 6	Від 6 до 9	Від 3 до 4	40
	Від 6 до 9	Від 9 до 12	Від 4 до 6	60
	Від 9 до 12	Від 12 до 18	Від 6 до 8	80
	Більше 12	Більше 18	Більше 8	100
Коефіцієнт оборотності КЗ (X9)	Менше 4	Менше 4	Менше 3	20
	Від 4 до 6	Від 4 до 6	Від 3 до 4	40
	Від 6 до 8	Від 6 до 8	Від 4 до 6	60
	Від 8 до 10	Від 8 до 10	Від 6 до 8	80
	Більше 10	Більше 10	Більше 8	100

На базі порівняльного аналізу вагових коефіцієнтів фінансових показників у методиках оцінки кредитоспроможності позичальників вітчизняних і зарубіжних банків визначено середній рейтинг значущості для кожного з них і значення вагового коефіцієнта, яке відповідає певному місцю в проранжованій послідовності, за формулою 2.1 (табл. 2.4).

Таблиця 2.4. – Вагові коефіцієнти фінансових показників у методиці оцінки кредитоспроможності позичальників банку, авторська розробка

Умовне позначення	Назва показника	Середній рейтинг значущості в методиках	Ваговий коефіцієнт показника в моделі
X1	Коефіцієнт покриття	1	0,200
X3	Коефіцієнт рентабельності діяльності	2	0,178
X2	Коефіцієнт автономії	3	0,156
X5	Коефіцієнт рентабельності активів	4	0,133
X6	Коефіцієнт маневреності власного капіталу	5	0,111
X7	Коефіцієнт оборотності активів	6	0,089
X8	Коефіцієнт оборотності ДЗ	7	0,067
X9	Коефіцієнт оборотності КЗ	8	0,044
X4	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	9	0,022

Найпростіший алгоритм формування кредитного рейтингу базується на такій формулі його розрахунку:

$$R = \sum_{i=1}^n w_i \times b_i, \quad (2.2)$$

де R - сумарна оцінка фінансових показників, бали;

b_i - оцінка і-го показника сукупності, бали.

Враховуючи дані табл. 2.3 та 2.4 та обраний алгоритм формування кредитного рейтингу, максимальна кількість балів, яку може отримати клієнт за цією методикою, дорівнює 100. Межі відповідних груп кредитного ризику

позичальників у балах та визначення рівня рейтингу відображено в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5. – Шкала рейтингової оцінки позичальників банку (авторська розробка)

Сума балів	Клас	Рівень рейтингу
≥80	1	Високий
60 – 79,9	2	Вищесереднього
40 – 59,9	3	Середній
20 – 39,9	4	Нижчесереднього
0,1 – 19,9	5	Низький
<10	6	Незадовільний

Результати реалізації розглянутих методичних підходів для оцінки кредитоспроможності підприємств України подані в табл. 2.6, 2.7 та 2.8.

Згідно з отриманими результатами, досліджувані підприємства мають проблеми з кредитоспроможністю.

Таблиця 2.6. – Визначення класу кредитоспроможності сільсько-господарського підприємства

Умовне позначення	Значення показників			Нараховані бали			wi	Ri		
	2008 рік	2009 рік	2010 рік	2008 рік	2009 рік	2010 рік		2008 рік	2009 рік	2010 рік
X1	1	0,96	0,81	40	20	20	0,2	20	16	20
X2	0,86	0,86	0,84	100	100	100	0,16	4,68	15,6	15,6
X3	0,12	-0,18	-0,23	100	0	0	0,18	0	0	4,45
X4	0,01	0,01	0	30	30	30	0,02	0,66	0,66	1,32
X5	0,024	-0,028	-0,035	30	0	0	0,13	0	0	7,98
X6	0,84	0,84	0,85	30	30	30	0,11	3,33	3,33	3,33
X7	0,2	0,15	0,15	20	20	20	0,09	1,78	1,78	1,78
X8	15,04	19,94	19,94	100	100	100	0,07	4,02	4,02	4,02
X9	1,25	1,09	1	20	20	20	0,04	1,76	1,76	2,64
Сумарна рейтингова оцінка фінансових показників								34,47	41,39	61,12
Клас позичальника								4	3	2

Таким чином, оцінка фінансового стану позичальника, яка базується на відносно невеликій кількості ключових критеріальних показників з їх нормуванням за галузями дозволяє отримати більш точні результати.

Переважає більшість аграрних підприємств України має середній та нижчесереднього кредитний рейтинг, значна частина – низький, особливо стосовно довгострокового кредитування.

Таблиця 2.7. – Визначення класу кредитоспроможності торгівельного підприємства

Умовне позначення	Значення показників			Нараховані бали			wi	Ri		
	2008 рік	2009 рік	2010 рік	2008 рік	2009 рік	2010 рік		2008 рік	2009 рік	2010 рік
X1	4,35	3,37	3,43	100	100	100	0,2	20	20	20
X2	0,94	0,91	0,91	30	30	30	0,156	4,68	4,68	4,68
X3	0,021	0,028	0,013	25	25	25	0,178	4,45	4,45	4,45
X4	1,62	0,11	0,08	60	60	30	0,022	1,32	1,32	0,66
X5	0,014	0,019	0,011	30	30	30	0,133	3,99	3,99	3,99
X6	0,72	0,68	0,65	30	30	30	0,111	3,33	3,33	3,33
X7	0,68	0,69	0,85	20	20	20	0,089	1,78	1,78	1,78
X8	20,9	10,85	12,26	100	60	80	0,067	6,7	4,02	5,36
X9	13,48	9,21	9,38	100	80	80	0,044	4,4	3,52	3,52
Сумарна рейтингова оцінка фінансових показників								46,25	43,57	47,77
Клас позичальника								3	3	3

Таблиця 2.8. – Визначення класу кредитоспроможності машинобудівного підприємства

Умовне позначення	Значення показників			Нараховані бали			wi	Ri		
	2008 рік	2009 рік	2010 рік	2008 рік	2009 рік	2010 рік		2008 рік	2009 рік	2010 рік
X1	4,34	3,06	1,65	100	100	60	0,2	20	20	12
X2	0,58	0,52	0,4	100	100	60	0,156	15,6	15,6	9,36
X3	-0,004	-0,125	0,006	0	0	25	0,178	0	0	4,45
X4	0,1	0,042	0,04	60	30	30	0,022	1,32	0,66	0,66
X5	-0,004	-0,07	0,006	0	0	30	0,133	0	0	3,99
X6	0,58	0,63	0,145	100	30	30	0,111	11,1	3,33	3,33
X7	1,34	0,556	1,14	20	20	20	0,089	1,78	1,78	1,78
X8	9,25	5,81	7,3	80	40	60	0,067	5,36	2,68	4,02
X9	1,95	1,02	2,52	20	20	20	0,044	0,88	0,88	0,88
Сумарна рейтингова оцінка фінансових показників								55,16	44,05	40,47
Клас позичальника								3	3	3

Застосування запропонованих методик сприяє об'єктивній оцінці підприємства-потенційного позичальника і вони можуть використовуватись в системі інших показників, за якими оцінюється фінансовий стан та кредитоспроможність підприємства.

Точність оцінки, визначеної запропонованою методикою, значною мірою залежить від об'єктивності даних фінансової звітності підприємства.

ВИСНОВКИ

Результатом дослідження є теоретичне узагальнення і практичне вирішення задачі з оцінки кредитоспроможності позичальника.

На основі існуючих теоретичних положень у роботі визначено поняття кредитоспроможності, висвітлено вплив галузевої приналежності позичальника на рівень його кредитоспроможності.

З'ясовано, що оцінка рівня кредитоспроможності позичальника повинна здійснюватися, виходячи зі спільних інтересів суб'єктів кредитних відносин. Надто високі вимоги до позичальника кредитних ресурсів з боку кредитодавця призводять до втрати клієнтів.

Виявлено різноманітність визначень кредитоспроможності позичальника і складність самої її оцінки обумовлюють існування низки різних методик аналізу фінансового стану клієнта і його надійності з погляду своєчасного погашення боргу банку. Різні методики відрізняються один від одного числом показників, вживаних як складові частини загального рейтингу позичальника, а також різними підходами до самих характеристик і пріоритетністю кожної з них.

Обгрунтовано, що урахування галузевих особливостей при визначенні кредитоспроможності підприємства на основі використання як традиційних критеріїв оцінювання, так і нових показників, сприяє поглибленню аналізу та отриманню об'єктивнішої інформації про фінансовий стан не лише позичальника, а й галузі, до якої належить те чи інше підприємство, та вдосконаленню підходів до формування кредитної політики банку та оцінки кредитного ризику.

Важливим методологічним аспектом формування методик оцінки кредитоспроможності позичальника є оптимізація складу наявної на сьогодні великої кількості різнорідних показників, на основі значень яких визначається якість фінансового стану суб'єктів господарювання. Дані показники у сукупності повинні відповідати вимогам комплексної

характеристики як поточного стану підприємства, так і тенденцій його подальшого розвитку в перспективі.

Таким чином, рейтингове оцінювання кредитоспроможності позичальників з урахуванням галузевих особливостей дозволяє сформулювати всебічне уявлення про фінансовий стан клієнта за різними параметрами, які характеризують його діяльність (ліквідність, фінансова стійкість, ділова активність, рентабельність). При оцінюванні використовується інтервальний спосіб надання бальної оцінки, перевагою якого є більш адекватна інтерпретація якості отриманих кількісних значень коефіцієнтів та, відповідно, забезпечення підвищення точності оцінки кредитоспроможності.

Розглянутий методичний підхід до оцінки може застосовуватися кредитними експертами та менеджментом підприємства з метою швидкого і точного діагностування його кредитоспроможності на етапі попереднього розгляду заявки на кредит.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Положення про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації N 49 від 26 січня 2001 року зі змінами та доповненнями.
2. Методика інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств та організацій N 22 від 23 лютого 1998 року.
3. Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків, затверджене постановою Правління Національного банку України № 279 від 6 липня 2000 року.
4. Наказ “Про внесення змін до Методичних рекомендацій щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства” № 1361 від 26.10.2010.
5. Наказ “Про затвердження Методики аналізу фінансово-господарської діяльності підприємств державного сектору економіки” №170 від 14.02.2006.
6. Наказ “Про внесення змін до Порядку проведення оцінки фінансового стану бенефіціара та визначення виду забезпечення для обслуговування та погашення позики, наданої за рахунок коштів міжнародних фінансових організацій” № 1234 від 22.10.2009.
7. Гриньова В.М., Коюда В.О. Фінанси підприємств: Навч. посібник. – 3-тє вид., стер. — К.: Знання-Прес, 2006. — 423 с.
8. Лахтіонова Л.А. Фінансовий аналіз сільськогосподарських підприємств: Навч. посібник. — К.: КНЕУ, 2003. — 384 с.
9. Терещенко О. О.Фінансова діяльність суб’єктів господарювання: Навч. посібник. — К.: КНЕУ, 2003. — 554 с.
10. Боярко І. М. Комплексна експрес-методика оцінки кредитоспроможності підприємств з урахуванням приналежності до виду економічної діяльності

- [Електронний ресурс]// І.М. Боярко, Л.Л. Гриценко, В. Л. Лиштван // Актуальні проблеми економіки. Науковий економічний журнал. – Київ : Національна академія управління, 2010. – № 7. – С. 206 – 214 – Режим доступу:
http://www.uabs.edu.ua/images/stories//docs/K_F/Boiarko_012.pdf.
- 11.Бурлан С. А. Методологічні аспекти оцінки кредитоспроможності підприємств аграрного виробництва [Текст] / С. А. Бурлан, О. Б. Філімонова // Наукові праці. – 2007. – Том 64. Випуск 51. – с. 71-76.
 - 12.Ващик М.С. Підвищення ефективності кредитного забезпечення сільськогосподарських підприємств: автореф. дис.. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 “Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)” / М.С. Ващик. – Л., 2008. – 22 с.
 - 13.Вовчак М. Фінансова стратегія розвитку банку, як передумова ефективності його діяльності / М. Вовчак, Л. Меда // Банківська справа. – 2008. №3. – с. 23-36.
 - 14.Денисенко М. П. Грошово-кредитна діяльність банків : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / М. П. Денисенко, В. Г. Кабанов - К.: Європ. ун-т, 2006. - 338 с.
 - 15.Дубіна Ю.Б. Існуючі методи оцінки кредитоспроможності позичальника – Режим доступу:
http://www.rusnauka.com/16_ADEN_2010/Economics/68512.doc.htm.
 - 16.Єпіфанов А. О. Методологічні складові ефективного розвитку банківського сектору економіки України.: Монографія / А. О. Єпіфанов. – Суми: Університетська книга, 2007. – 415 с.
 - 17.Остафіль О., Рубаха М. Комплексна оцінка кредитоспроможності позичальника як інструмент управління кредитним ризиком банку / О.Остафіль, М. Рубаха // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – Вип.19. – с. 387-396.
 - 18.Рябушка Людмила Борисівна к.е.н., доцент кафедри фінансів ДВНЗ

“Українська академія банківської справи НБУ” Методичні підходи до оцінки кредитоспроможності торговельного підприємства

19. Табачук Г.П. Механізми забезпечення кредитоспроможності підприємницьких структур: автореф. дис.. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.02 “Підприємництво, менеджмент та маркетинг” / Г.П. Табачук. – Л., 2001. – 24 с
20. Цимбал М. А. Аналіз фінансового стану позичальника як необхідна умова організації банківського кредитування [Текст] / М. А. Цимбал // Вісник Української академії банківської справи. – 2000. – № 1. – с. 53-55.
21. <http://smida.gov.ua>.